

Shapovalova I. V., PhD, Associate Professor, National University of Shipbuilding, Admiral Makarov (Ukraine, Nikolaev), ira.shapovalova@gmail.com

Moral education and self-education as conditions of free personality making

The most important factors of moral education of personality have been examined. The correlation of education and self-education in the process of free personality training have been analyzed.

Keywords: education, self-education, moral education, personality, moral qualities, consciousness, culture.

Шапалова І. В., кандидат філософських наук, доцент, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова (Україна, Николаєв), ira.shapovalova@gmail.com

Моральное воспитание и самовоспитание как условия становления свободной личности

Исследуются наиболее важные факторы морального воспитания личности. Анализируется соотношение воспитания и самовоспитания в процессе формирования свободной личности.

Ключевые слова: воспитание, самовоспитание, моральное воспитание, личность, моральные качества, сознание, культура.

* * *

УДК 316.6:347.156

Фатхутдінова І.,
здобувач кафедри філософії,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет ім. Григорія Сковороди (Україна,
Переяслав-Хмельницький), bazaluk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто еволюцію соціального призначення та функцій української сім'ї в умовах становлення пострадянської української державності. Розгляд цього питання передбачає розуміння різниці між еволюцією родини в СРСР, в якій панувала авторитарна система правління, і в пострадянський період, в якому з 1991 року, як це зазначається в різних нормативно-правових документах, Україна як незалежна держава вступила на шлях демократичних перетворень.

Ключові слова: українська сім'я, соціальне призначення сім'ї, функції сім'ї, демократія, соціальне середовище.

У статті розглянемо еволюцію сім'ї в умовах становлення пострадянської української державності. Розгляд цього питання передбачає розуміння різниці між еволюцією родини в СРСР, в якій панувала авторитарна система правління, і в пострадянський період, в якому з 1991 року, як це зазначається в різних нормативно-правових документах, Україна як незалежна держава вступила на шлях демократичних перетворень.

На початку визначимо необхідні умови для успішного демократичного розвитку суспільства і будь-якого соціального інституту держави.

Основи демократії не тільки давно досліджені в масштабах сучасної цивілізації, а й через численні освітні програми вже довгий час успішно використовуються в освітніх системах, з дитинства готуючи підрастаючі покоління до розуміння правил життя в демократичному суспільстві і практики співіснування на демократичних засадах. Наприклад, програма «Жити в умовах демократії: Виховання демократичної громадянськості і освіта в галузі прав людини в шкільній практиці». Планування уроків з ВДГ / ОПЧ для основної школи в шести томах [3].

У західному світі, на який орієнтується українське суспільство в своєму розвитку і по стандартам якого вибудовує свою державність і інститут сім'ї, існує

чітке розуміння трьох основних елементів демократії: прав, відповідальності і справедливості. Ці елементи відносяться до трьох взаємозалежних і важливих умов, необхідних для успішного демократичного розвитку будь-якого суспільства і державного інституту. Ці три необхідних та ключових умови побудови демократичних засад суспільства означають наступне: громадяни будь-якої країни повинні отримати і активно використовувати основні права людини, які дозволяють їм брати участь у процесах прийняття рішень в державі. Наприклад, право голосу, свобода вираження думок, свобода преси, рівність перед законом і право на правління більшості. Демократія заснована на суперництві – існує конкуренція між інтересами, ідеями і цінностями – при цьому по-справжньому цінні речі рідкісні. Проте можливості впливати на процес прийняття рішень, особливо в ринкових економіках, побудованих на принципах конкуренції, розподілені нерівномірно, і в суспільстві існує нерівний розподіл соціальних благ і можливостей. І тому питання, чи потрібно і в якій мірі коригувати результати економічного і соціального розподілу (соціальна справедливість) – є політичним. Саме тому громадяни можуть і повинні використовувати свої права для захисту власних інтересів, але жодне суспільство не може вижити, якщо його члени не хочуть піклуватися один про одного або про свої спільні інтереси (відповідальність) [3].

Цей короткий огляд основ демократії покаже, що поняття права, відповідальності і справедливості в демократичному суспільстві існують не окремо, а щільно пов'язані один з одним і вимагають постійної підтримки рівноваги, що неможливо без факту свідомого вибору. Саме відсутність гармонії між трьома необхідними умовами демократичних перетворень в українському суспільстві, перекося пов'язані то з відсутністю прав, то справедливості, то відповідальності, стали причиною виникнення «особливостей» у розвитку інституту української родини.

Як покаже наш аналіз, вплив демократичних процесів на природу і сутність сім'ї все більше зростає. Сім'я в нових реаліях постмодернізму вже не виглядає як цілісна мікросоціальна основа держави. Вона вже розщеплена і фрагментована на різні суб'єктивні інтереси, де право кожного закріплено на рівні законодавства. В першому розділі нашого дослідження ми вже відзначали, що під впливом демократичних перетворень протягом останнього століття в усьому світі традиційний тип сім'ї поступово замінюється модернізованим типом сім'ї, а традиційні форми шлюбно-сімейних відносин змінюються формами, альтернативними традиційним формам шлюбно-сімейних відносин. Деякі вчені вважають (наприклад, Л. Карцева, М. Лукашевич, М. Торопігіна та ін.), що з точки зору соціології той комплекс радикальних змін, який спостерігається в сучасній сім'ї ставить під сумнів сам факт існування інституту сім'ї. І така «радикальна» точка зору обґрунтовується цілим рядом відповідних факторів, наприклад:

1. зросла економічна та соціальна незалежність жінок, яка виділила їх з другорядних сімейних ролей на ролі рівноправні з чоловіками (подекуди – і домінуючі), особливо у прийнятті важливих, доленосних рішень;

2. змінилися погляди на інтимну сторону шлюбно-сімейних відносин (сексуальна революція, зміна моралі в питаннях інтимних стосунків між чоловіком і жінкою,

нові (більш вільні) погляди на тіло, відданість, сімейний обов'язок та ін.);

3. робота стала розглядатися як другий центр життя, що конкурує з сімейними відносинами. Нормою повсякденного життя стала самореалізація в роботі яка розглядається спільноту як більш важливе досягнення, ніж самореалізація в буденності сім'ї і не завжди вдячному вихованні нащадків;

4. сучасні медичні технології дозволили розділити секс і зачаття, звільнивши жінок від «обов'язкового» в таких випадках материнства. Для жінок вперше чуттєво-емоційні стосунки з чоловіком перестали залежати з подальшою вагітністю та пологами.

Всі ці (а також інші) чинники привели до нових тенденцій у розвитку сім'ї: 1) знизилася середня тривалість шлюбних союзів; 2) члени сім'ї менше йдуть на компроміс, а більше проявляють принциповість, що приводить сім'ї до розлучень; 3) збільшилася кількість розлучень; 4) зросла кількість неповних сімей; 5) збільшилася кількість пар, які офіційно не реєструють свої стосунки (співжиття); 6) зменшення кількості дітей в сім'ї; 7) збільшився відсоток сімей члени яких свідомо відмовилися від репродуктивних функцій; 8) збільшилася кількість самотніх людей, та ін.

Тенденції у розвитку сім'ї, що ми перерахували вище, лежать в основі переходу від традиційних форм шлюбно-сімейних відносин (до числа яких відносяться: законні сімейні відносини; сімейні стосунки з наявністю і бажанням мати дітей; стабільні відносини; сімейні відносини з установкою на верховенство чоловіка; відносини з сексуальною вірністю партнерів, гетеросексуальні стосунки і діадичні сімейні відносини) до нетрадиційних форм шлюбно-сімейних відносин: самотність і незареєстроване співжиття, свідомо бездітний шлюб, повторний шлюб, відкритий шлюб, позашлюбні сексуальні зв'язки і свінгерство, гомосексуальність, груповий шлюб та ін.

В умовах докорінних трансформацій інституту сім'ї в сучасному суспільстві в фамілістиці (яка, як ми вже зазначали раніше, намагається акумулювати в собі увесь міждисциплінарний обсяг знань про сім'ю, її структуру, функції, особливості розвитку) сформувалися дві домінуючі концепції розвитку сім'ї в постмодерні: кризова концепція моногамної сім'ї («парадигма кризи») і еволюційна концепція трансформації сім'ї в рамках процесу модернізації («парадигма модернізації»).

Кризова концепція моногамної сім'ї при аналізі особливостей розвитку соціального призначення та функцій сім'ї в умовах демократизації суспільства розглядає різноманіття форм сімейної організації в сучасну епоху як найважливішу ознаку загальної і остаточної кризи сім'ї у світі (і в Україні зокрема). Кризова концепція розвитку сім'ї за даними М. Торопигіної, переважно робить акцент на розгляді наступних тенденцій: 1) розпаді нуклеарного ядра сім'ї; 2) втраті традиційного кількісного мінімуму членів сім'ї; 3) зникненні традиційних сімейних відносин; 4) «революції моралі» та загальної кризи соціального інституту сім'ї [7]. Всі ці зміни в кінцевому підсумку призводять до зникнення сім'ї як соціального інституту.

Представники еволюційної концепції трансформації сім'ї вбачають в тих змінах, що охопили сім'ю у постмодерні не фатальність, а закономірність, пов'язану

з еволюційним рухом. У еволюційному розвитку сім'ї провідним типом сім'ї стає материнська сім'я. За нею йдуть: неповна, одностаттєва, бездітна та інші альтернативні традиційним формам типи шлюбно-сімейних відносин. Еволюційна концепція розглядає сім'ю як соціокультурний феномен що трансформується, який на сьогодні має найрізноманітніші форми своєї організації.

Тенденції трансформації соціального призначення та функцій сім'ї, що відзначаються науковцями по всьому світу, наочно проглядаються і в історії української родини. Як вказує дослідниця Г. Абілова: «Вдумливе вивчення ряду явищ показує, що під впливом соціально-економічних і політичних перетворень, сім'я як соціально-правова і духовно-моральна організація в системі суспільства переживає гостру кризу. Сучасна сім'я наповнена тим змістом, який надає їй дане суспільство, соціальні інститути якого далекі від досконалості» [1].

Сім'я протягом своєї історії на теренах сучасної України зазнала значних змін. Процес трансформації сім'ї почався в радянські часи з розквітності (фемінізації) жінок та побудови багатонаціональної радянської держави. У пострадянський період ці процеси відбуваються на новій основі – побудові демократичного, правового, світського суспільства, в якому відсутня єдина домінуюча ідеологія.

У статті ми розглянемо два питання:

1. Особливості розвитку соціального призначення української родини за роки незалежності України;
2. Особливості розвитку функцій сім'ї в умовах демократизації українського суспільства.

1. Особливості розвитку соціального призначення української родини за роки незалежності України.

Дослідженню питання розвитку соціального призначення української родини в пострадянський період присвячено достатня кількість наукових робіт. Відзначимо дослідження Г. Дворецької, Н. Лавринович, М. Лукашевич, М. Мацковського, А. Гиндик та ін.

При аналізі розвитку соціального призначення української родини дослідники роблять акцент на зміщенні цінностей у бік автономності, незалежності та відокремленості. Динаміка еволюції сім'ї як малої соціальної групи за останнє століття, як у світі в цілому, так і в Україні зокрема, постала у вигляді типів сім'ї, що змінюють один одного в наступному вигляді: 1) патріархальна сім'я; 2) сучасна, в центрі якої знаходяться діти; 3) постсучасна сім'я (подружній союз).

В ідеалі сім'я – це школа любові, в якій підрастаючі покоління проходять уроки людяності й людинолюбства. Одним з найважливіших соціальних призначень сім'ї є можливість закласти в дитину основи людського буття і життєвої мудрості, прищепити їй обов'язкові навички комунікації та спілкування: відповідальність, порядність, чуйність, чесність, доброту, ввічливість, шанобливість, милосердя.

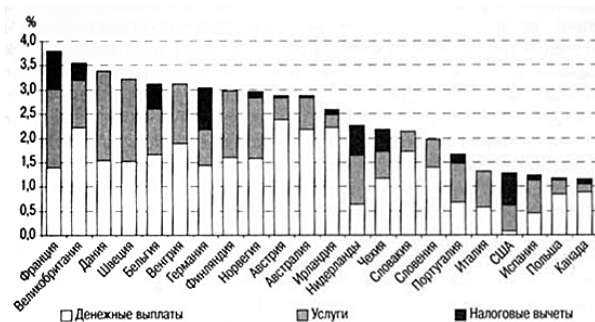
Як зазначає М. Торопигіна однією з особливостей розвитку соціального призначення сім'ї в пострадянський період, є автономізація всіх шлюбно-сімейних інститутів. Так, на її думку, інститут шлюбу трансформується (без перетворення шлюбного союзу в сімейну спільність) в пробний шлюб, відкритий шлюб, шлюби-відвідування. Інститут родини трансформується в таку сім'ю, в якій немає подружньої пари. Інститут батьківства змінюється таким чином, що в ньому не залишається місця відносинам між чоловіком і жінкою як подружжям, але є відносини

між ними як між батьком і матір'ю спільної дитини; або обмеження відносин тільки зв'язком між матір'ю і дитиною – самотнє материнство, неповна сім'я. Нарешті, інститут споріднення радикально змінюється у випадку, якщо в нуклеарній сім'ї є одна дитина [7].

Аналізуючи особливості розвитку соціального призначення сім'ї в країнах з низькою народжуваністю А. Тиндик прийшов до дещо інших висновків. Він вважає, що основним соціальним призначенням сім'ї є: 1) зміцнення сім'ї як соціальної основи суспільства (за рахунок розвитку дієвої сімейної політики) та 2) організація послідовної демографічної поведінки суспільства [8].

Що стосується зміцнення сім'ї як соціальної основи суспільства, то А. Тиндик вважає, що цьому сприяє три основні напрями державної сімейної політики: пряме фінансове стимулювання дітонародження, розвиток послуг по догляду за дитиною та її вихованням, та сприятливе трудове законодавство до працівників із сімейними обов'язками. Комбінування різних заходів може залежати від національних особливостей ситуації з народжуваністю і добробуту сімей з дітьми [8].

В якості підтвердження своєї думки А. Тиндик наводить порівняльний аналіз сімейної політики в країнах Європи, Північної Америки та Австралії (на 2000–і роки). Виявляється що держави, в яких соціальне призначення сім'ї є найбільш вагомим і актуальним, в яких сімейні традиції відіграють дійсно визначальну роль, витрачають на різні соціальні програми та допомогу сім'ям набагато більші суми. Виявляється, що найбільш розвиненою сімейною політикою відрізняються західноєвропейські країни. У середньому державні витрати на різноманітні сімейні програми–допомоги становлять 2–2,5% ВВП, але співвідношення між видами витрат варіює по країнах досить істотно (Мал. 1). Частка витрат на надання послуг на всю сімейну підтримку коливається від 13,7% у Канаді до 55,9% в Іспанії [8].

Малюнок 1. Соціальні витрати на сімейну підтримку, надану у формі грошових допомог, послуг і податкових відрахувань у ряді країн, 2005, у % від ВВП (Джерело: дані Social Expenditure Database (www.oecd.org/els/social/expenditure))

Що стосується соціального призначення сім'ї як послідовної демографічної поведінки суспільства, то А. Тиндик наводить такі аргументи. Перші свідчення довгострокового позитивного впливу проведеної соціальної політики на демографічну поведінку сім'ї були отримані на основі макrorівневого аналізу по країнах з різними системами соціальної підтримки. Зокрема, результати класичного дослідження А. Готье та Дж. Хатціуса були отримані на підставі економетричної

моделі, застосованої по макроданим по 22 розвиненим країнам за 1970–1990 рр. Вони дозволяють припустити, що грошові виплати, які здійснюються у формі допомоги на дітей, дійсно надали позитивний вплив на рівень народжуваності, маючи на увазі також «додатковий ефект ... від реалізації ширшого пакета грошової і матеріальної допомоги сім'ям». У цьому випадку комплексна сімейна політика, що заснована на 25–відсотковому підвищенні урядових витрат, могла б призвести до зростання народжуваності на одну десяту TFR. Більш пізніше економетричне дослідження, що базується на даних ряду країн 1990–х рр., свідчить про більш сильний вплив фінансових виплат на рівень народжуваності, ніж було зазначено раніше [8].

2. Особливості розвитку функцій сім'ї в умовах демократизації українського суспільства.

У процесі розвитку соціального призначення сім'ї в умовах демократизації суспільства змінилися основи і її функціонування.

Під функціями сім'ї розуміються способи прояву активності і життєдіяльності сім'ї та її членів. У науковій літературі немає єдиного і узгодженого переліку функцій сім'ї. Різні автори пропонують відмінні точки зору з цього питання. Наприклад, видатний польський соціолог Я. Щепанський вважає, що сім'я виконує дві основні функції. Перша функція впливає з особливості сім'ї як соціальної організації. А саме, сім'я – це єдина соціальна група, яка збільшується не за рахунок прийняття нових членів ззовні, а за рахунок внутрішнього приросту – дітонародження. Тому репродуктивна функція сім'ї забезпечує біологічну безперервність суспільства. А друга основна функція сім'ї за Я. Щепанським, пов'язана з передачею нащадкам культурної спадщини суспільства. Вона забезпечує (в термінології А. Казначеева) соціально–культурне безсмертя соціальної групи [10].

Як зазначає дослідниця Л. Карцева, функція як напрям, як мета діяльності сім'ї має два основних значення – особистісний та соціальний. Особистісні функції сім'ї забезпечують кожному члену сім'ї умови для самореалізації, розвитку особистісного потенціалу, розкриття творчих здібностей і можливостей. Класична соціологія визначає особистісну функцію сім'ї лаконічно: сім'я – це посередник між індивідом і суспільством. До числа особистісних функцій сім'ї відносять: сексуальну, емоційну, морально–етичну, ціннісно–орієнтаційну, релігійно–філософську, естетичну, оздоровчу, рекреаційну функції. Зміст особистісних функцій сім'ї пов'язаний із задоволенням насущних потреб особистості [4, с. 67].

Соціальні функції сім'ї за дослідженнями А. Антонова, А. Вишневського, Л. Карцевої, М. Мацьковської та ін. поділяють на матеріальні і духовні. До матеріальних функцій відносять: виробничу, економічну, господарсько–побутову, до числа духовних – виховну, дозвільну і комунікативну. Окремо від перерахованих вище функцій виділяють сексуальну функцію, яка носить як соціальний, так і біологічний характер, і репродуктивну функцію.

Узагальнюючи дослідження провідних фахівців з даної проблеми (А. Буковинського, Є. Білик, А. Галович, С. Глазунова, О. Гомілко, В. Добренькова, А. Кравченко та ін.), до числа основних функцій сім'ї віднесемо наступні функції: репродуктивну, виховну, економічну, господарсько–побутову, соціально–статусну, рекреаційну і психотерапевтичну.

Розглянемо особливості розвитку визначених нами функцій сім'ї в умовах демократизації українського суспільства більш детально.

1. *Розвиток репродуктивної функції української сім'ї в пострадянський період.*

На жаль, з цілого ряду причин (соціальних, економічних, політичних) в незалежній Україні репродуктивні функції сім'ї відійшли навіть не стільки на другий план, скільки зійшли нанівець. У норму української повсякденності увійшли сім'ї, які свідомо відмовилися від відтворення нащадків (репродуктивних функцій) і пріоритетними поставили інші функції: економічні, господарсько-побутові, соціально-статусні та ін. Але зовсім недавно, в тому ж Радянському Союзі, репродуктивна функція була основною функцією сім'ї. Державна сімейна політика СРСР була побудована таким чином, що зі шкільної лави в світосприйняття дитини (майбутнього громадянина СРСР) закладалася установка на створення сім'ї, основне призначення якої вбачалося в народженні дітей та в їх якісному вихованні.

У дисертаційному дослідженні «Репродуктивна поведінка молодої сім'ї» дослідник О. Поймалов вказав на суттєву зміну ієрархії цінностей молодої сім'ї в пострадянський період. На відміну від недавнього радянського минулого, цінності сьогодення відрізняються наступним [5]:

- егоцентричною спрямованістю;
- відповідністю вимогам постіндустріальної епохи;
- віддаленістю від цінностей батьківської сім'ї;
- меркантильністю;
- прагненням до задоволень, радощів життя.

О. Поймалов зазначає, що за результатами його дослідження на перше місце молоді подружжя виносять цінності суб'єктивного, особистісного характеру: любов і ніжність подружжя, любов до дітей і бажання їх мати, вміння прийти на допомогу у важкий момент, вірність і відданість у шлюбі. На другому місці – професійна кар'єра, високе положення на службі; на третьому – сексуальна досвідченість, хороші відносини з батьками і найближчими родичами, вміння вести домашнє господарство, здатність зберігати хорошу фізичну форму, привабливість; на четвертому – задоволення, життєві радощі у всіх їх проявах; і лише на п'ятому місці – прагнення зберегти шлюб і сім'ю у що б то не стало [5]. О. Поймалов зазначає, що діти в сучасному суспільстві для молодої подружньої пари – не головна справа життя. Швидше вони її прикраса, до якої відносяться вибірково, і можна сказати вимогливо. Їх поява має бути обумовлена багатьма причинами, у тому числі духовного порядку [5].

2. *Розвиток виховної функції української сім'ї в пострадянський період.*

Сім'я, на думку дослідниці Л. Карцевої – це міні-лабораторія з «виробництва» особистостей. Педагогічна місія сім'ї поширюється як на дітей, так і на дорослих. Члени родини впливають один на одного, більш-менш помітно змінюють уявлення про сімейні ролі, функції, вдосконалюють тактику і стратегію своєї поведінки в усіх сферах сімейного співіснування – інтимно-дружньої, спорідненої, культурної, інформаційної, господарсько-побутової та ін. [4].

У пострадянський період виховна функція української родини значно змінилася. По-перше, вона стала ґрунтуватися на історичних і культурних

традиціях нашого народу, що дозволило позначити та ідентифікувати соціальну приналежність підрастаючих поколінь українців в різноманітні світових культур. По-друге, через виховну функцію в підрастаючі покоління стала закладатися постмодерна мораль, яка спиралася на принципи рівності і свободи, прав і відповідальності та ін. Ті демократичні перетворення в державі, які були анонсовані правлячими політичними елітами у різні роки незалежності України, були адаптовані родиною і через різні прояви сімейної комунікації знайшли своє відображення в розвитку світогляду підрастаючих поколінь. Питання соціалізації підрастаючих поколінь через вдосконалення виховної функції сім'ї, досить повно розглянуто, наприклад, в роботі О. Базалука «Філософія освіти» [2].

В іншому документі: «Про концепцію державної сімейної політики» (від 17 вересня 1999 року) вказується на цілий ряд деструктивних проявів у розвитку виховної функції української сім'ї в пострадянський період [6]:

- значне зменшення часу спілкування між батьками і дітьми (що викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами);
- зниження часу спільного сімейного дозвілля;
- відсутність культури сімейного співіснування та спілкування: терпіння, прощення, пошуку компромісів та ін.

Всі ці причини (а також інші) призвели на жаль до розриву внутрішньосімейних стосунків, зниження престижу сім'ї та її значущості в житті підрастаючих поколінь.

3. *Розвиток економічної функції української сім'ї в пострадянський період.*

Аналіз змін, що відбулися у розвитку економічних функцій сім'ї в пострадянський період, теж не викликає оптимізму. Червоною смугою через усі роки незалежності України пройшла послідовна відмова держави від допомоги сім'ям та безальтернативне залучення української родини в ринкові відносини. Якщо у Радянському Союзі економічний розвиток сім'ї та гідне утримання дітей були захищені державою то в незалежній Україні, держава відмовилася від підтримки сім'ї. З кожним роком незалежності України відповідальність за утримання, виховання, навчання та лікування дітей перекидалася на плечі батьків. А з урахуванням того, що економічне становище нашої держави з кожним роком погіршувалося, то на виході в Україні створилося ще одне проблемне поле: батьки не в змозі забезпечити своїх дітей елементарним мінімумом умов, необхідних для їх повноцінного розвитку. Тому значна частина українських сімей стала вибирати бездітність або відкладати народження дітей до кращих часів. Цей вибір потягнув за собою каскад наступних проблем: зниження народжуваності населення, збільшення смертності, зниження середньої тривалості життя та ін.

4. *Розвиток господарсько-побутової функції української сім'ї в пострадянський період.*

У розвитку господарсько-побутової функції української сім'ї в пострадянський період відбулася велика диференціація. З одного боку, з кожним роком в побут української родини входили нові та найсучасніші атрибути європейського побуту, які в значній мірі полегшували і розширювали не тільки господарські можливості сім'ї, але й сприяли більш повній реалізації

інших функцій сім'ї. Умови ринкової економіки сприяли розвитку господарства та побуту родини. Але з іншого боку, по мірі економічного зубожіння держави і народу, скористатися цими елементарними для європейської сім'ї умовами ведення домашнього господарства і побуту, для українців ставало все важче і не реальніше. Держава економічно не підтримувала сім'ю, а сім'я все частіше виявлялася не в змозі вести своє господарство і організувати побут на тому рівні, який би дозволив їй в повну силу виконувати інші функції, пов'язані з народженням і вихованням дітей.

5. *Розвиток соціально-статусної функції української сім'ї в пострадянський період.*

Якщо в роки існування Радянського Союзу соціально-статусні функції сім'ї відмічались в досить рідкісних випадках, то в пострадянський період, соціально-статусні функції сім'ї стали одним із мотивів одруження сімейних пар з великою різницею у віці. У кінці 1990-х, а особливо у 2000-і роки в повсякденне життя українців увійшли шлюби за розрахунком, коли молоді дівчата (рідше – юнаки) виходили заміж за самодостатніх 40–50-річних чоловіків, причому претендуючи не стільки на вже гарантований матеріальний достаток, скільки на можливість більш сприятливу самореалізацію. Соціально-статусне положення одного з подружжя гарантувало задоволення соціальних амбіцій іншого члена родини.

6. *Розвиток рекреаційної функції української сім'ї в пострадянський період.*

Рекреаційна функція, як і інші функції української родини в пострадянський період істотно змінилася. На абсолютно новий рівень розвитку вийшли послуги із забезпечення психологічного здоров'я членів сім'ї, значно урізноманітнювалися форми відпочинку, змінилася якість харчування, культура відновлення фізичних і психічних сил. Українці отримали можливість частіше виїжджати сім'ями або поодиноко за межі України і порівнювати якість організації життя в інших державах світу, збагачуватися культурами інших народів. Все це, безумовно, сприяло розвитку рекреаційної функції сім'ї та соціального призначення української родини.

7. *Розвиток психотерапевтичної функції української сім'ї в пострадянський період.*

Психотерапевтична функція української сім'ї – це нова функція, яку стали виділяти тільки в пострадянський період. Психотерапевтична функція пов'язана із задоволенням чуттєво-емоційних потреб подружжя. Виявляється, що емоції, пов'язані з самоствердженням в суспільстві, повазі, радості, симпатії та ін. можна достатньою мірою отримувати в родині. Психологічна підтримка сім'ї достатньою мірою компенсує нервозність та деструктивність зовнішнього соціального середовища, що дозволяє психіці задовольнятися, розслабитися та набиратися нових сил.

Таким чином, розглянувши особливості розвитку соціального призначення та функцій сім'ї в умовах демократизації суспільства, ми прийшли до наступних висновків: у розвитку української сім'ї, як соціальної організації, можна виділити наступні причини, які і визначили особливості розвитку української родини:

– рівність статей (егалітарність): прагнення чоловіків і жінок займати рівне положення в соціальній групі, мати рівні частки в соціальній владі, рівний доступ до суспільних ресурсів.

– зміна мотивації сімейно-шлюбних відносин: батьківська воля (батьківське благословення) і чуттєво-емоційні переживання замінилися на модерну мотивацію: прагматизм (вигоду), гедонізм та ін.

– подвійний початок історико-культурних традицій: з одного боку (Південно-Східна Україна і частково Центральні регіони) домінування традицій перемішаних з російською культурою, з іншого боку (частково регіони Центральної України і Західна Україна) – домінування традицій заснованих на європейських цінностях.

– загострене бажання позначити власні критерії самоідентифікації: після 70-річної історії знеособлення власної культури в період радянської влади, український соціум методом проб і помилок вишукував маркери, що полегшують впізнавання споруджуваної соціально-правової організації в масштабах цивілізації.

Ці тенденції розвитку української сім'ї викликані особливостями становлення української державності в пострадянський період, безпосереднім впливом з боку Росії та Європи. Україна знаходиться на розломі двох цивілізацій (за Хантінгтоном): російської культури – переважно азійської, авторитарно-тоталітарної, та європейської – домінуванням демократичних цінностей. Вплив цих двох цивілізацій (культур), а також ментальність правлячої української еліти зумовили особливості розвитку соціального призначення і функцій української родини.

Список використаних джерел

- Абилова Г. С. Духовно-нравственные основы семьи: на примере Республики Таджикистан: дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Абилова Гуландом Сардоровна; [Место защиты: Ин-т философии им. акад. А. М. Богоутдинова АН Респ. Таджикистан]. – Душанбе, 2011. – 143 с.
- Базалук О. А. Философия образования в свете новой космологической концепции. Учебник / Олег Базалук. – Киев: Кондор, 2010. – 458 с.
- Жить в условиях демократии: Том III из серии ВДГ/ОПЧ, Тома I–VI Воспитание демократической гражданственности и образование в области прав человека в школьной практике. Планирование уроков по ВДГ/ОПЧ для основной школы (8–9 й классы) / Под редакцией Рольфа Голлоба и Петера Крапфа. – Страсбург: Издательство Совета Европы, 2010. – 223 с.
- Карцева Л. В. Психология и педагогика социальной работы с семьей: Учебное пособие / Лидия Валерьевна Карцева. – 2-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2013. – 224 с.
- Поймалов А. В. Репродуктивное поведение молодой семьи: социологический анализ: дисс. ... канд. соц. наук: 22.00.03 / Александр Викторович Поймалов; [Место защиты: Пенз. гос. ун-т]. – Пенза, 2010. – 160 с.
- Про концепцію державної сімейної політики: Постанова Верховної Ради України від 17 вересня 1999 року №1063–XIV / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063-14>.
- Торопыгина М. В. Институт семьи в современной России: социально-философский анализ: дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / М. В. Торопыгина; [Место защиты: Моск. гос. техн. ун-т им. Н. Э. Баумана]. – Москва, 2011. – 206 с.
- Тындик А. О. Обзор современных мер семейной политики в странах с низкой рождаемостью / А. О. Тындик // *Sperg*. – 2010. – №12. – С.157–176.
- Фатхутдінова І. Вплив ідеологічного апарату примусу на роль української жінки у сфері шлюбно-сімейних відносин в період соціально-політичних потрясінь / *Future Human Image 2 (5): academic journal* – Kiev: ISPC, 2015 – С.46–58
- Щепанський Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепанский / Пер. с польск. М. М. Гуренко под общ. ред. и послеслов. акад. А. М. Румянцева. – М.: Прогресс, 1969. – 240 с.

References

1. Abilova G. S. Duhovno–nравstvennye osnovy sem'i: na primere Respubliki Tadjikistan: diss. ... kand. filos. nauk: 09.00.11 / Abilova Gulandom Sardorovna; [Mesto zashhity: In–t filosofii im. akad. A. M. Bogoutdinova AN Resp. Tadjikistan]. – Dushanbe, 2011. – 143 s.
2. Bazaluk O. A. Filosofija obrazovanija v svete novej kosmologicheskoy koncepcii. Uchebnik / Oleg Bazaluk. – Kiev: Kondor, 2010. – 458 s.
3. Zhit' v uslovijah demokratii: Tom III iz serii VDG/OPCh, Toma I–VI Vospitanie demokraticeskoy grazhdanstvennosti i obrazovanie v oblasti prav cheloveka v shkol'noj praktike. Planirovanie urokov po VDG/OPCh dlja osnovnoj shkoly (8–9 j klassy) / Pod redakciej Rol'fa Golloba i Petera Krapfa. – Strasburg: Izdatel'stvo Soveta Evropy, 2010. – 223 s.
4. Karceva L. V. Psihologija i pedagogika social'noj raboty s sem'ej: Uchebnoe posobie / Lidija Valer'evna Karceva. – 2–e izd. – M.: Izdatel'sko–torgovaja korporacija «Dashkov i K'», 2013. – 224 s.
5. Pojmalov A. V. Reprodukativnoe povedenie molodoy sem'i: sociologicheskij analiz: diss. ... kand. soc. nauk: 22.00.03 / Aleksandr Viktorovich Pojmalov; [Mesto zashhity: Penz. gos. un–t]. – Penza, 2010. – 160 s.
6. Pro koncepciju derzhavnoi' simejnoi' polityky: Postanova Verhovnoi' Rady Ukrainy vid 17 veresnja 1999 roku №1063–XIV / [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063–14>.
7. Toropygina M. V. Institut sem'i v sovremennoj Rossii: social'no–filosofskij analiz: diss. ... kand. filos. nauk: 09.00.11 / M. V. Toropygina; [Mesto zashhity: Mosk. gos. tehn. un–t im. N. Je. Bauman]. – Moskva, 2011. – 206 s.
8. Tyndik A. O. Obzor sovremennyh mer semejnoi' polityki v stranah s nizkoj rozhdaemost'ju / A. O. Tyndik // Spero. – 2010. – №12. – S.157–176.
9. Fathutdinova I. Vplyv ideologichnogo aparatu prymusu na rol' ukrai'ns'koi' zhinky u sferi shljubno–simejnyh vidnosyn v period social'no–politychnyh potrasin' / Future Human Image 2 (5): academic journal – Kiev: ISPC, 2015 – S.46–58
10. Shhepan'skij Ja. Jelementarnye ponjatija sociologii / Ja. Shhepan'skij / Per. s pol'sk. M. M. Gurenko pod obslh. red. i posleslov. akad. A. M. Rumjanceva. – M.: Progress, 1969. – 240 s.

Fathutdinova I., competitor of the Department of Philosophy, Perejaslav–Khmelnitsky State Pedagogical University named after Skovoroda (Ukraine, Perejaslav–Khmelnitsky), bazaluk@ukr.net

Features of the development of social purpose and functions of the Ukrainian family in the conditions of democratization of society

The article reviews the evolution of social purpose and functions of the Ukrainian family in conditions of post–Soviet Ukrainian statehood. Review of this issue involves understanding the difference between the evolution of the family in the Soviet Union, which dominated authoritarian system of government, and in the post–Soviet period, in which since 1991, as noted in various legal documents, Ukraine as an independent state entered the path of democratic reforms.

Keywords: Ukrainian family, social purpose of family, functions of family, democracy, social environment.

Фатхутдинова И., соискатель кафедры философии, Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет им. Григория Сковороды (Украина, Переяслав–Хмельницкий), bazaluk@ukr.net

Особенности развития социального назначения и функций украинской семьи в условиях демократизации общества

Рассмотрено эволюцию социального назначения и функций украинской семьи в условиях становления постсоветской украинской государственности. Рассмотрение этого вопроса предусматривает понимание разницы между эволюцией семьи в СССР, в котором господствовала авторитарная форма правления, и в постсоветский период, в котором с 1991 года, как это отмечается в разных нормативно–правовых документах, Украина как независимое государство вступила на путь демократических преобразований.

Ключевые слова: украинская семья, социальное назначение семьи, функции семьи, демократия, социальная среда.

* * *

УДК 316.42

Рауменко О. О.,
кандидат філологічних наук, докторант кафедри
філософії, Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків)

КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розглядаються питання щодо розуміння сутності поняття «комунікативна діяльність». Автор звертає увагу на те, що комунікативна діяльність виступає як багатоплановий процес та результат встановлення і розвитку продуктивних контактів та обміну інформацією між індивідами.

В роботі розглянуті такі поняття як «педагогічна комунікація», «соціальний інтелект», «діяльність», «активність», «комунікативна діяльність», «суб'єктність». Здійснено аналіз поняття «суб'єктність»: суб'єктність є динамічною характеристикою буття особистості, і в той же час, може бути зрозуміла як процес. Акцентовано увагу на роль педагогічної комунікації в процесі становлення суб'єктності.

Ключові слова: комунікація, педагогічна комунікація, соціальний інтелект, діяльність, активність, комунікативна діяльність, суб'єктність.

Розвиток глобальних зв'язків в сфері інформації і культури XXI століття, інтенсивний розвиток ділових контактів нашої країни зі світовою спільнотою, гостра конкуренція на ринку праці, різкі та драматичні повороти в духовному та економічному житті визначають зміни системи підготовки молоді до соціально–корисної діяльності.

У наявності сьогодні окреслилась певна дилема. З одного боку, переважає «соціальний інфантілізм», який є породженням масової культури та інформаційних технологій, а з іншого, збільшується потреба суспільства у підвищенні якості людського потенціалу, ініціативних і компетентних випускників вузів, які мають індивідуальність і високо розвинутий соціальний інтелект. Але сучасні освітні установи не готові задовольнити данні вимоги у зв'язку з нестабільністю відповідних педагогічних моделей. Тому проблеми вдосконалення української освіти в умовах її модернізації та комп'ютеризації сьогодні набувають особистісний та соціальний характер. Тому, професійні освітні заклади повинні вирішувати завдання формування відповідальності та суб'єктності майбутнього спеціаліста в контексті соціального змісту його діяльності.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників знайшли відображення питання становлення особистості та індивідуальності. Цю тематику досліджували Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв, З. Фрейд, К. Юнг, К. Роджерс, Е. Еріксон та інші. Вивчалися педагогічні можливості та проблеми комунікативної діяльності в навчальному процесі такими вченими як О. А. Абдулліна, О. С. Антонова, С. С. Вітвицька, Б. С. Гершунський, О. А. Дубасенюк, І. О. Зимня, Є. І. Пассов, В. О. Сластьонін, В. В. Рибалка, І. А. Зязюн, К. Д. Ушинський та інші. До питань розробки комунікативних технологій у професійній підготовці вчителів зверталися А. І. Ковлер, Т. М. Пушкар, В. М. Шепель, В. А. Мойсєєв, Т. Б. Юрко та інші.

Разом з тим, педагогічні стратегії комунікативної діяльності в процесі формування суб'єктності студента недостатньо досліджені. Тому метою даної праці є розкриття сутності поняття «комунікативна діяльність», що розуміється як багатоплановий процес та результат встановлення і розвитку продуктивних контактів та обміну інформацією між індивідами, які породжуються